

УДК 177:316.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.11>

ЕТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ольга Проценко

*Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
Гуманітарно-правовий факультет, кафедра філософії та суспільних наук
вул. Чкалова, 17, 61070, м. Харків, Україна*

Тетяна Чубіна

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,
Факультет цивільного захисту, кафедра суспільних наук
вул. Онопрієнка, 8, 18034, м. Черкаси, Україна*

Марія Дмитренко

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,
Факультет цивільного захисту, кафедра суспільних наук
вул. Онопрієнка, 8, 18034, м. Черкаси, Україна*

У статті подано інтерпретацію етики як науки про мораль в її структурно-функціональному вимірі: теоретичному, де має місце загальна система поглядів та концепцій на суспільну та індивідуальну мораль, нормативному як сукупності вимог щодо вчинків та дій людини, на основі яких здійснюється регуляція її поведінки та практично-прикладному з урахуванням конкретних умов діяльності. Автори зазначають, що залишається багато дискусійного та невизначеного, що свідчить про необхідність подальшого вивчення та розробки сучасних тенденцій у гуманітаризації головних сфер суспільства в цифрову епоху та особистісного буття людини в цифрову епоху, що є головною метою даного дослідження. Цифрова етика розглядається як уточнення та розширення етичних знань в залежності від сучасних комп'ютерних технологій та засобів міжкультурних комунікацій у межах мережевого суспільства. Вона має конкретно-історичне значення і спрямована на трансляцію моральних цінностей у простір цифрової культури. Особлива увага приділяється дослідженню впливу цифрової етики на репрезентацію особистісних пріоритетів користувача та його поведінки в інформативному полі Інтернет мереж. Актуалізовані поняття «етичне знання», «моральна рефлексивність індивіда». Висвітлено прикладний аспект етики. Визначено основні морально-правові протиріччя нової етики. Окреслено роль цифрової етики у сучасному суспільстві. Розглянуто зміст та сутність прав і свобод людини крізь призму понять «інформаційна культура» та «цифрова культура», конкретизуючи роль інформативних та цифрових прав. Доведено об'єктивну необхідність у механізмі регулювання мораллю цифрового простору. Автори доходять висновку, що поява нової етики продиктована необхідністю регулювання та упорядкування соціальних процесів, пов'язаних із ефектом нових технологій у глобалізованому технологічному суспільстві.

Ключові слова: етика, мораль, інформаційна етика, цифрова етика, цифровий етикет, моральні цінності, цифрова культура, прикладна етика.

Суспільство сьогодні живе у новій цифровій реальності, створеній інформаційними технологіями. Цифрові технології проникли в усі сфери діяльності людини і вже сьогодні йде мова про виникнення нової реальності, яка не має аналогів у навколишньому світі. Цифровізація суспільства у політичній, економічній, морально-правовій та інших сферах, у яких розгортається сумісне життя людей потребує уваги дослідників у галузі соціально-гуманітарного знання для удосконалення та оновлення механізмів регулювання поведінкових стереотипів людини та контролю за ними. Серед тих, що стають предметом філософського осягнення є такі процеси, що впливають на формування цінностей найвищого гуманістичного потенціалу і таким чином підвищують загальний рівень культури. Вони не тільки заважають реалізації потворних інстинктів і схильностей, які мають наочні форми морального зла, але і безпосередньо впливають на розповсюдження морального релятивізму та індиферентизму. Останні тільки на перший погляд справляють враження відсутності моральних деструкцій, але в дійсності опосередковано сприяють їм.

У наш час актуальними для дослідження у розрізі філософського аналізу стають такі соціальні зміни, що потребують від самої людини самостійної практичної діяльності, поєднаної із творчою активністю, швидкістю у прийнятті рішень, виборі напряму поведінки у нестандартних ситуаціях, здібністю прогнозувати соціальні процеси і своє особисте майбутнє. Але соціальні умови, в яких знаходиться людина сьогодні вражають складністю та швидкістю змін, що спостерігаються майже в усіх сферах суспільного життя. Процеси, які домінують в інформативно-інтегрованому суспільстві, змушують індивіда бути критичним, гнучким, уміти адаптуватися до будь-якої нової ситуації, завдяки зміні стратегії своєї поведінки, удосконалювати свої морально-психологічні якості, щоб діяти на благо собі і своїм близьким, людській спільноті в цілому. У зв'язку з цим, значною мірою зростає важливість розширення етичного знання та етичної аналітики взагалі.

Проблему визначення нових обріїв в існуванні сучасного стану етичного знання досліджують представники різних сфер соціогуманітарного знання: філософи, соціологи, економісти, психологи, лінгвісти. Так, мова йде про інформаційну етику, яка акцентує увагу на моральних та правових вимогах до поведінки людей у ситуації безмежної наповненості інформаційного простору [2]. Мають місце дослідження цифрової етики в сфері міжнародної політики, яка базується на єдиних моральних цінностях та етичних стратегіях [3]. Серед дослідників сучасної цифрової етики не можна не звернути увагу на праці, в яких самостійно розглядаються проблеми цифрової етики, її поняття, функції та удосконалення цифрової культури взагалі [5]. Прикметою сьогодення є звернення до проблем культури поведінки в її сучасній формі, яка іменується цифровим етикетом як в теоретичному так і практичному вимірі. Характеризуючи ступінь розробленості проблем цифрової етики та репрезентації особистості в мережевому просторі, слід зазначити, що сьогодні мають місце матеріали, в яких висвітлюються різні філософські аспекти цифрової культури. Разом із тим, необхідно підкреслити, що залишається багато дискусійного та невизначеного, що свідчить про необхідність подальшого вивчення та розробки сучасних тенденцій у гуманітаризації головних сфер суспільства в цифрову епоху та особистісного буття людини в цифрову епоху, що є **головною метою** даного дослідження.

Дослідження цифрової етики та її впливу на репрезентацію особистості в мережевому просторі базується на таких принципах наукового пізнання як системність, єдність історичного та логічного, сходження від абстрактного до конкретного, головних положеннях діалектики (загальний зв'язок та розвиток), а також синергетики (співвідношення порядку та хаосу в системах, що самі організуються). Основою дослідження стало використання узагальнень феноменології, герменевтики, структурно-функціонального аналізу,

а також прийоми науково-теоретичного етичного знання: діалогічність, додатковість і контекстуальність.

Етичне знання складається із ідей і концепцій про те, що є мораллю. Сюди відносять теоретичні дослідження щодо суспільної і індивідуальної моралі, принципи побудови етичної поведінки, мотивацію і результативність вчинків, морально-особистісні прояви людини у різних видах спілкування. Система етичного знання закріплена в понятійно-категоріальному апараті, який співпадає з універсальними загально людськими цінностями, такими як благо, добро, зло, обов'язок, гідність, справедливість, відповідальність, порядність та багатьма іншими в їх конкретно-історичних формах та інтерпретаціях.

Безпосередній взаємозв'язок теоретичних досліджень із реально-практичною діяльністю людини слугував підґрунтям для того, щоб віднести етику до практичної філософії, Акцентуючи увагу на цьому, вже Аристотель, її засновник, зазначав, що етика має справу не з благом самим по собі, а з здійсненням благом, конкретними шляхами його досягнення. Мораль як ціннісно-оціночна соціальна активність людини виходить із положень, за словами Е. Канта, «практичного розуму». За думкою філософа, в моралі людина підкорюється тільки своєму власному, проте, загальному законодавству.

Етичне знання містить у собі і нормативний аспект, відображаючи гуманістичний потенціал моралі. Обґрунтування моральних вимог, з одного боку, пов'язано з їх конкретним змістом і класифікацією, а з іншого – з реалізацією в конкретних вчинках та діях. Нормативна етика володіє знанням про дозволenu або схвалену і пристойну поведінку, наповнену вчинками, діями та різноманітними манерами та транслює його. Нормативна етика також декларує моральне належне у системі вимог і, таким чином, створює зразки поведінки, конструює етичний ідеал особи.

Безпосередня трансляція знань про мораль в умовах конкретної діяльності привела до появи практичної етики, а в її межах так званої прикладної. Призначення прикладної етики полягає у типізації етичної поведінки та створенні стереотипів дій та вчинків стосовно певного роду соціальної активності та стилю повсякденного життя. Етико-прикладні дослідження стають особливо актуальними у зв'язку з розширенням, ускладненням і новоутворенням у виробничій сфері, службово-професійній діяльності, а також організаційно-управлінській, торговельно-комерційній, фінансовій, тощо.

Виникла об'єктивна необхідність регулювання етичними нормами масової активності людей. Тут іде мова про корпоративну культуру, координування колективних і сумісних дій, їх упорядкування, вплив індивідуальних чинників моралі на ефективність соціальної діяльності, її емоційний настрій, що сприяє результативності будь-якого значущого заходу. Перед такою етикою постає завдання «модельовання» та «проектування» різних моральних якостей людей, кожний раз актуалізуючи ті, які безпосередньо пов'язані з конкретним видом діяльності, враховуючи при цьому волевиявлення, бажання і схильності зайнятих у ній людей. У цій площині досліджуване явище перетинається з поняттям корпоративної культури. Вона сприяє створенню середовища життєдіяльності в колективі, сума загальноприйнятих значень дозволяє членам групи жити і працювати у світі, який вони однаково сприймають, вчиняти дії, характер яких зрозумілий всім іншим, регулювати соціальні та виробничі взаємодії в рамках прийнятої конвенції даної організації [4, с. 136]

Етика пов'язана і з проблемами вдосконалення моральних відносин у повсякденному житті людей, проведенні свят та дозвілля. Вона орієнтована на дослідження, яке спрямоване на розробку практичних рекомендацій для вдосконалення моральних відносин, відповідно до їх «технічної», «інструментальної» сторони. У цьому значенні прикладна етика діє в безпосередньому зв'язку з соціальною практикою і включається в цей

процес як обов'язковий регулятивний і обмежувальний компонент.

У сучасному філософському знанні прикладний аспект етики знаходить оригінальну інтерпретацію. Особливий інтерес становить дискурсивна теорія моралі Ю. Габермаса, де етика виведена як своєрідний метод, за допомогою якого люди можуть дійти згоди та єднання. Етичні постулати у процесі дискурсивних практик трансформуються у конкретні рекомендації, що позитивно впливає на результати спільних дій людей. І ті етичні норми, які визнають усі, хто має до них відношення, можуть стати загальними порадами до конкретних дій.

Відповідь на запитання про те, чи можуть поєднуватися і доповнювати один одного моральні і позаморальні мотиви і наміри дає так звана комплементарна етика. Коли йдеться про конкретну ситуацію і активну діяльність суб'єкта в ній, тоді моральні цінності знаходяться в єдності з іншими цінностями на основі принципу доповнюваності. Комплекс мотивацій вчинків людини зумовлений складністю і багатомірністю його соціальної діяльності.

Кінець XX і початок XXI століть відзначено появою різних систем прикладної етики. Основне їх призначення полягає у виявленні «дійсних регуляторів», які оптимізують моральну поведінку людей у ситуаціях, що викликані новими інформаційно-комунікаційними процесами глобалізованого суспільства. Отже, мова йде про так звану інформаційну етику, яка все частіше маніфестує себе у сучасних соціальних відносинах. Слід погодитися з О. Дзьобанем, автором книги «Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності», що сьогодні надзвичайно актуальним є внесення термінологічної ясності в категорійний апарат соціальної філософії, включаючи поняття інформаційного насильства й інформаційної безпеки, які є продуктом соціального конструювання, кодування в культурі, придбання власної семантики за рахунок взаємодій різноманітних культурних дискурсів [2]. Це безпосередньо пов'язано з поняттям «інформаційна етика», скорочено «інфоетика».

Під поняттям «інформаційна етика» розуміємо науковий напрям, що досліджує сучасні моральні проблеми суспільства глобальних комунікацій, фокусуючись на впливі інформації на людські відносини і духовне життя.

У цифровому просторі сучасної культури моральна рефлексивність індивіда набуває особливого значення, перш за все, у виборі ціннісних орієнтирів, слідуванні особистісним пріоритетам. Слід враховувати, що серед ціннісних орієнтирів можуть бути як справжні так і уявні, як реальні так і ілюзорні. Саме вони мотивують поведінку, а також безпосередньо впливають на форми вчинків і дій, транслуючи і добродішність і порок. Цифровий простір заключає в собі можливість як формування і підтримку моральної культури, так і стає умовою для її занепаду і навіть руйнування. Етичні принципи у цьому процесі здатні прогнозувати і передбачати перспективні зміни у моральній атмосфері суспільства взагалі та їх роль у цифрових комунікаціях зокрема. Це свідчить про захисну функцію етичної нормативності завдяки механізмам свідомого обмежування різного ступеню суворості для того, щоб не допустити руйнації «цифрової особистості». Таким чином, етичні принципи трансформуються в моральні якості і діяльність користувачів з позитивною результативністю, яка продукує блага в загальнолюдській формі добра, істини, краси.

Цифрова етика – це система принципів нормативного характеру, які пов'язані з вимогами до моральної активності людей у межах інформаційного простору, які створюються на базі нових комп'ютерних технологій та засобів міжкультурних комунікацій. Цифрова етика призначена для гармонізації та гуманізації міжособистісного спілкування на основі універсальних моральних цінностей у мережевому просторі. У статті «Глибоке

вивчення поняття цифрової етики», її автор П. Маджоліні, стверджує необхідність нової етики з модусом цифрової, тому що в області інформаційно-комп'ютерних технологій виник ряд моральних дилем, що потребують негайного осягнення і регулювання [5].

Роль нової етики пов'язана із технологіями, які постійно ускладнюються, а тому значно зростають і загострюються морально-правові протиріччя. Зазначимо найбільш очевидні серед них. Потреба в інформації та її швидкій технологічній обробці збільшується, а механізми управління і ступінь контролю не завжди їй відповідають. Крім того, у процес управління інформаційними процесами включаються агенти, на котрих накладається відповідальність за роботу зі складними системами і тим самим надається довіра в наявності професійної та морально-етичної компетентності, що не завжди буває дійсним.

Водночас у багатьох позиціях цифрова етика призначена для захисту прав людини і має морально-правовий зміст. Захист приватних та особистих даних є основою для здійснення та реалізації більшості прав і свобод громадян. Проте, Інтернет сприяє збільшенню ризиків та порушень, пов'язаних із конфіденційністю, посилив розповсюдження певних форм насильства, зокрема на основі статі, расової та релігійної ситуації, які залишаються невідповідними та рідко виправленими чи переслідуваними. Крім того, підйом Інтернету та технологічні розробки, що пов'язані з ним, спричиняють значні труднощі для підтримки громадського порядку та національної безпеки для попередження злочинності та різного роду правопорушень, а також для захисту прав та свобод інших осіб, включаючи інтелектуальну власність. Створюються самостійні кампанії, що до дезінформації в Інтернеті з метою спеціально сіяти недовіру та плутанину, загострення існуючих в суспільстві розбіжностей, які можуть мати дестабілізуючий вплив на порядок і дисципліну громадян у суспільстві.

На відміну від традиційних підходів до аналізу змісту та сутності прав і свобод людини, деякі дослідники пропонують розглядати ці феномени крізь призму понять «інформаційна культура» та «цифрова культура», конкретизуючи роль інформативних та цифрових прав. Але права декларують обов'язки, які обмежують активність людей. І це не порушення свободи, а міра примусу до культурних форм присутності в цифровому просторі. Проблема примусу маніфестує дилему справжньої та удаваної свободи. Е. Фромм зазначає диспозицію розуміння позитивної свободи та негативної свободи, яка призводить в решті решт, або до всездозволеності, або стає важким тягарем [7]. У своїй сукупності вони мають конкретні культурно-історичні особливості в обмеженні активності особистості в її різноманітних контактах та спілкуванні з іншими. Тому роздуми З. Фрейда про незадоволення культурою дуже актуальні в умовах цифровізації суспільних відносин. Порядок, за думкою З. Фрейда є примусом до повтору, який обумовлює своєрідну напругу, що не є наміром людини. Крім цього, порядок потребує методичності у поведінці [8]. Такий негатив особливо простежується у сучасному суспільстві, де сфера дозвілля розгорнута і спрямована на отримання почуття задоволення та насолоди, сучасний цифровий простір та створена на його базі віртуальна реальність надає для цього безмежні можливості. Зазначені процеси знаходяться під впливом етичних принципів, які підтримують та удосконалюють рівень моральної культури користувачів цифрових мереж. Слід особливо зазначити, що поряд із м'якою примусовістю моральних імперативів, необхідні й норми права, які встановлюють більш жорстку систему вимог до поведінки в цифровому просторі завдяки встановленим санкціям. У цьому напрямі слід зазначити такі проблеми, як процес управління Інтернетом і кібертероризм, різноманіття видів активності, які слід оцінювати як «цифрові злочини».

Таким чином, на підставі використаної системи методологічних принципів і прийомів науково-теоретичного аналізу, а також результатів дослідження сучасного стану

культури поведінки та спілкування були проаналізовані проблеми нової етики, яка безпосередньо пов'язана з сучасною цифровою культурою та присутністю особистості в ній. Нова етика, а саме інформаційна етика та цифрова етика є похідною від традиційного знання про мораль та його універсальних принципів і загальнолюдських цінностей. Етика, як самостійне відгалуження філософського знання про сутнісні риси суспільної та індивідуальної моралі, існує у трьох версіях: теоретичній, нормативній та практично-прикладній. Практично-прикладний вимір етичного знання надихає на обмеження людської діяльності, орієнтуючи її на слідування моральним цінностям завдяки виконанню встановлених та схвалених суспільством вчинків і дій.

Поява нової етики продиктована необхідністю регулювання та упорядкування соціальних процесів, пов'язаних із ефектом нових технологій у глобалізованому технологічному суспільстві. У поведінці людей у мережах Інтернет, де спілкування відбувається дистанційно розповсюджується руйнування структури вчинку, коли випадає зв'язок між його мотивом та дією, що приводить до втрати ціннісного потенціалу вчинку та можливості його морального оцінювання. У наш час поняття «цифрова етика» ще не є сталим та розповсюдженим. Саме поняття і проблеми, які ним визначаються, знаходяться у стані розробки. Існує також об'єктивна необхідність у механізмі регулювання мораллю цифрового простору.

Список використаної літератури

1. Lyudmila Vasylieva, Olga Procenko, Svitlana Chmykhun Problems and solutions for an IT-dependent information society: essence, development and prospects 2020 *IEEE 11th International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies (DESSERT)* : conf. paper, 14-18 May 2020, Kyiv, Ukraine. pp. 451-455. DOI: 10.1109/DESSERT50317.2020.9125064
2. Дзьобань О. П. Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності : монографія / О. П. Дзьобань. Х. : Майдан, 2010. – 260 с.
3. Capurro R. Digital Ethics in Global Forum on Civilization and Peace Academy of Korean Studies, Seoul, 2009. pp. 207-216.
4. Дмитренко М.Й. Морально-етичні орієнтири корпоративної культури. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. Випуск 42. Ч.1. Х.: Хар.нац.пед.ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2014. С. 110-120.
5. Maggiolini P. A Deep Study on the Concept of Digital Ethics *Revista de Administração de Empresas* Vol. 54(5):585-591. Проценко О.П. Етикет в просторі практичної філософії: монографія Харків: ХНУ, 2002
6. Erich Fromm *Escape from Freedom* Henry Holt and Company, 1994, 301 p.
7. Фройд З. Невпокій в культурі Априорі, 2021. 120 с.

ETHICS AND INFORMATION ETHICS IN THE COMMUNICATIVE SPACE OF MODERN SOCIETY

Olha Protsenko

*National Aerospace University named after M. E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute"
Humanities and Law Faculty, Department of Philosophy and Social Sciences
Chkalov Str. 17, 61070, Kharkiv, Ukraine*

Tetiana Chubina

*Cherkasy Institute of Fire Safety named after Heroes of Chernobyl
of National University of Civil Defense of Ukraine,
Faculty of Civil Protection, Department of Social Sciences
Onoprienko Str. 8, 18034, Cherkasy, Ukraine*

Maria Dmytrenko

*Cherkasy Institute of Fire Safety named after Heroes of Chernobyl
of National University of Civil Defense of Ukraine,
Faculty of Civil Protection, Department of Social Sciences
Onoprienko Str. 8, 18034, Cherkasy, Ukraine*

The article presents the interpretation of ethics as a science of morality in its structural and functional dimensions. They are theoretical, where there is a general system of views and concepts on public and individual morality, normative as a set of requirements for human actions, based on which behavior regulation is carried out and practical, taking into account specific conditions of activity. The authors note that there is still a lot of debate and uncertainty, which indicates the need for further study and development of modern trends in the humanitarianization of the main spheres of society in the digital era and the personal existence of a person in the digital era, which is the main goal of this study. Digital ethics is considered as clarification and expansion of ethical knowledge depending on modern computer technologies and means of intercultural communication within the network society. It has concrete historical significance and is aimed at the transition of moral values into the space of digital culture. Special attention is paid to the study of the impact of digital ethics on the representation of the user's personal priorities and behavior in the informative field of Internet networks. The concepts of ethical knowledge and moral reflexivity of an individual are updated. The applied aspect of ethics is highlighted. The main moral and legal contradictions of the new ethics are defined. The role of digital ethics in modern society is outlined. The content and essence of human rights and freedoms are considered through the prism of the concepts of informational culture and digital culture, specifying the role of information and digital rights. The objective necessity of the mechanism of moral regulation of the digital space is proven. The authors conclude that the emergence of new ethics is explained by the need to regulate and organize social processes related to the effect of new technologies in a globalized technological society.

Key words: ethics, morality, information ethics, digital etiquette, moral values, digital culture, applied ethics.